

SZILÁGYI IMRE

A szlovén és a horvát civil társadalom fejlődési különbsége

Az 1989-1991 között Szlovéniában és Horvátországban lezajlott események nyomán mind a jugoszláviai, mind a külföldi közvéleményben az a meggyőződés alakult ki, hogy a két köztársaság polgárai azonos elveket vallanak, s mind múltjuk, mind akkori törekvéseik miatt úgy kell tekinteni rájuk, mintha testvérek lennének. Részben ezért, részben számos más, itt nem részletezhető ok miatt joggal hívta fel a figyelmet Milan Kučan szlovén elnök 1991 őszen arra, hogy a két országot nem lehet úgy kezelni, mintha sziámi ikrek lennének.¹ S valóban: a két köztársaság közötti jelentős különbség megmutatkozott a civil társadalommal kapcsolatos elvekkel és gyakorlattal összefüggésben is. Az alábbiakban külön szólok az 1990-es többpárti választások előtt és után kialakult helyzetről. A civil társadalom részeként azokat az eseményeket, jelenségeket, mozgalmi törekvéseket fogom tárgyalni, amelyek valamilyen formában a fennálló hatalmi struktúrával szemben, a demokrácia kiterjesztése érdekében fogalmazták meg önmagukat és céljaikat.

1. A civil társadalom elmélete és gyakorlata a kommunista időszakban

Az 1960-70-es évek fordulóján kibontakozó - Horvátországban erőteljesebben, Szlovéniában kevésbé nacionalista színezetű - liberális mozgalom² 1972-ben történt letörése után Horvátországban többé-kevésbé neosztálinistának tekinthető nómenklátúra került hatalomra, amely a '80-as évek végéig megőrizte pozícióit. Ennek következtében - ahogy ezt Jugoszláviában mondták - Horvátország hosszú hallgatásba burkolódzott. Ezzel a hatalommal kevesen mertek látványosan szembeszállni. E kevesek között található Franjo Tuđman jelenlegi horvát elnök, Dobroslav Paraga, a szélsőjobb, illetve Vlado Gotovac, a liberálisok egyik vezéralakja, s az 1980-as években mindhármuk jutalma börtönbüntetés volt. A civil társadalom elméletének és gyakorlatának ezért Horvátországban az 1980-as évek végéig nem volt tere. Mirjana Kasapović szerint itt nem voltak olyan új társadalmi mozgalmak, mint Szlovéniában, neon működtek olyan szakmai szervezetek, mint Szerbiában. „Horvátországban a politikai tér az 1980-as évek második felében nem »üresedett ki«, mint Szlovéniában, nem volt »megszállva«, mint Szerbiában, hanem egyszerűen megszűnt létezni.”³ Ezt nem csupán az a tény tükrözi, hogy 1988-ban, amikor a *Pogledi* című spliti folyóirat különszámot szentelt a civil társadalom problémájának, az egyébként magas színvonalat képviselő horvát politológusok - két rövid bevezető íráson kívül - nem képviselték magukat, de az is bizonyítja, hogy még 1990-ben is a szlovén Bibičtől jelentettek meg a civil társadalom problematikájával foglalkozó kézikönyvet.⁴

1972-ben Szlovéniában is keményvonalasok kerültek hatalomra, ezért a szlovén értelmiségiek egy része a '70-es éveket ólomidőnek nevezi. Edvard Kardeljnek és Titónak az évtized végén bekövetkezett halála után azonban Szlovéniában viszonylag gyors liberalizálódás kezdődött. A civil társadalomnak ekkor három fő megközelítési iránya volt. Az egyiket - bár a szlovén kommunisták hivatalosan hosszú ideig nem fogadták el a civil társadalom elképzelését - mindenekelőtt a szlovén establishment tagjának tekinthető Adolf Bibič, a szlovén politológia egyik legjelentősebb alakja képviselte. Bibič, aki már a hetvenes évek elejétől foglalkozott a Marx és Engels által használt civil társadalom (*bürgerliche Gesellschaft*) fogalmának kérdéskörével, a nyolcvanas években a jugoszláv öngazgatás elméletére és gyakorlatára alapozva dolgozta ki a szocialista civil társadalomról alkotott elképzelését. A kardelji öngazgatási modellből kiindulva egyfajta szocialista pluralizmust szeretett volna létrehozni, amelyben úgy működött volna a politikai és gazdasági demokrácia,

valamint a jogállam, hogy közben nem engednek a szocialista elvekből és az egyetlen párt vezető szerepéből.⁵ Az is tény, hogy 1990-ben horvátul megjelent könyvének tanúsága szerint már elfogadta a valódi politikai pluralizmust, de az úgynevezett asszociációs pluralizmust szorgalmazta - ebben a pártok a politikai pluralizmusnak csak egyik elemét jelentik -, amely szerinte összekötő kapocs lehet az öngazgatásos pluralizmus és a többpártrendszer között. A következő két évben Bibič mellett állt ki, hogy az autonóm, az asszociációk iránt nyitott civil társadalom a demokrácia konszolidációjának egyik kulcseleme.⁶

Más irányból közelített a civil társadalom felé az a rendkívül heterogén csoport, amelyet két okból tekinthetünk többé-kevésbé egységesnek. Egyrészt azért, mert bár képviselőinek voltak érintkezési pontjaik az első és a harmadik csoporttal, sok tekintetben kemény küzdelmet folytattak velük. Másrészt azért tartoztak együvé, mert gyökereik az újbaldali elképzelésekhez, a '68-as nemzedékhez, a punk- és egyéb alternatív mozgalmakhoz, valamint a közép-európai tapasztalatokhoz (a Charta '77 disszidenseihez, a magyar másként gondolkodókhoz, a Szolidaritás képviselőihez) kötötték őket. Képviselőik, részben a létező szocializmus körülményeit figyelembe véve, részben a nyugati radikális demokraták, demokratikus és liberális szocialisták vitáikból kiindulva „szocialista civil társadalomról” beszéltek (ilyen cím alatt kötetbe is gyűjtötték a nyugati szakirodalom egy részét, valamint a lengyel és a magyar másként gondolkodók idevágó írásait, de szkepticizmusukat a könyv címe után álló kérdőjel is mutatta). A kötet nyitó tanulmánya szerint a pluralizmust a Népfront keretén belül kell kialakítani, s működnie kell a jogállamiságnak.⁷ Amíg Bibič és a felvilágosultabb marxisták a szocialista öngazgatás modelljét a civil társadalom előfeltételének tekintették, az ebbe a csoportba tartozó gondolkodók számára - miután a vitákon a többség számára lassan kiderült, hogy a civil társadalom és a szocializmus nem összeegyeztethető - a civil társadalom az öngazgatásos modell alternatívája volt.⁸ Ezen irányzatot gyakran jelölték Új Társadalmi Mozgalmak megnevezéssel.⁹

Igen érdekes és a későbbiekre is hatást gyakoroló fejleménynek tekinthető, hogy ezeket a mozgalmakat a ZSMS, azaz a szlovén KISZ támogatta, s a teoretikusok is részben e szervezet tagjainak sorából kerültek ki. A mozgalmak képviselői közül a feministákat, a melegeket, a pacniket, a katonaiszolgálat-megtagadókat, a zöldeket, a különböző alternatív művészeti csoportokat és a punkokat kell megemlíteni.¹⁰ P. Stubbs, aki a polgári ellenzék civil társadalommal kapcsolatos eredményeit érthetetlen módon teljesen mellőzi, az Új Társadalmi Mozgalmakon belül igen nagy jelentőséget tulajdonít a punkmozgalomnak. Tény, hogy az ekörül kibontakozó viták valóban segítették a szlovén civil társadalom kialakulását.¹¹

Igen fontos volt, hogy e csoport ideológusai a ZSMS lapjában, a *Mladinában*, illetve a *Tribuna* című egyetemi lapban fejthették ki elképzeléseiket. Az erőteljesebben elméleti írások a *KRT* című könyvsorozatban, illetve a *Časopis za kritiko znanosti* című folyóiratban jelentek meg. A baloldali, anarchista és liberális eszméket ötvöző szerzők a hatalom elveinek és gyakorlatának ellenfelei voltak. Kezdetben mindenekelőtt a fennálló társadalom demokratizálására és liberalizálására - nem a polgári társadalom s az önálló nemzetállam kiépítésére - törekedtek, és mind a hatalom, mind saját mozgalmuk felől nézve különös ellentmondásokat egyesítettek magukban.

Bizonyos baloldali elvek hangsúlyozása lehetővé tette, hogy a fennálló hatalomtól eltérő baloldaliságot hangsúlyozzanak, de azt is, hogy a liberalizálódó hatalom toleráns legyen velük szemben. Nem véletlen, hogy Milan Kuč, aki ebben az időben vezető pártfunkcionárius volt, egy alkalommal, amikor egy tábornok szemrehányást tett neki, amiért beleegyezett, hogy a ZSMS vezetősége foglalkozzon a szolgálatmegtagadók ügyével, Voltaire

maximájával válaszolt: „Nem értek egyet a véleményeddel, de hajlandó vagyok az életemet adni azért, hogy elmondhasd.”¹²

A szlovén kommunisták számára a mozgalmak megjelenése kitűnő alkalom volt arra, hogy a szövetségi szervek és keményvonalasok előtt bizonyíthassák: a társadalmon belül különféle elképzelések és indulatok munkálnak, s ezeket már új módon kell kanalizálni, illetve, hogy megmutassák, a szlovén társadalom problémáit a többiekétől eltérő módon kell kezelni. Elméletileg is nagyszerű terep volt annak bemérésére, hogy vajon milyen, a hivatalostól eltérő baloldali opciók létezhetnek, s azokból mit lehet felhasználni.

Végül arra mutatnék rá, hogy bár e csoport képviselői a baloldali, liberális és demokratikus eszmekörben mozogtak, nézeteik egy része, mindenekelőtt a punk, olyan elemeket is tartalmazott, amelyeket nehéz volt összhangba hozni az előbb felsorolt eszmékkel. Főleg az egyes punkereknél megnyilvánuló macsó ideológiára, idegenellenességre és a szélsőjobb eszmék beszívására gondolok. Igen izgalmas ebből a szempontból a Laibach elnevezésű rockcsoport, illetve a Neue Slowenische Kunst (NSK) nevű művészeti csoportosulás tevékenysége körüli vita. A hatalom a náci ideológiával való szimpatizálásként fogta föl azt a tényt, hogy a Laibach tagjai némileg a náci egyenruhára emlékeztető uniformisban léptek közönség elé, míg a civil társadalom említett hívei úgy vélték, hogy az együttes ezzel a mindenkori (és a korabeli jugoszláv társadalomban erőteljesen jelen lévő) militarizmust kívánta kigúnyolni. Hasonló reakciót váltott ki az az eset, amikor az NSK művészei megnyerték Az Ifjúság Napja elnevezésű szocialista ünnepre kiírt plakátpályázatot, s csak később derült ki, hogy a díjnyertes mű egy 1930-as évekbeli náci plakát átdolgozása. A hatalom ezt is a nácik iránti rokonszenv megnyilvánulásának tekintette, a civil társadalom képviselői viszont úgy vélték, a plakát körül kitört botrány éppen a nácizmus és a diktatórikus szocializmus közötti hasonlóságokra mutatott rá.¹³ Az Új Társadalmi Mozgalmakban meglévő negatív jelenségekre akkor is fel kell hívni a figyelmet, ha Stubbs joggal említi egyetértőleg Kuzmanic azon érvelését, hogy a civil társadalom akciói és az új szociális mozgalmak a „szlovén nacionalizmus lágy formáját jelentették”.

A civil társadalom képviselőinek harmadik csoportját azok a - mindenekelőtt a *Nova revija* elnevezésű folyóirat körül csoportosuló - értelmiségiek (szociológusok, politológusok, filozófusok) alkották, akik a civil társadalom értelmezésében egyértelműen kiálltak a többpárti parlamentáris demokrácia és a szlovén nemzeti szuverenitás megvalósítása mellett.¹⁴ Ide sorolom még a Szlovén Politológustársaság, a Szlovén Írószövetség nyolcvanas évekbeli tevékenységét. Ezek ugyanis fontos kérdések (Szlovénia és a jugoszláv föderáció helyzete, a szlovén és a jugoszláv gazdaság elmaradása az európai fejlődéstől, a szlovén nemzeti problémák stb.) nyilvános megvitatásával ugyancsak jelentős szerepet töltek be a szlovén társadalom demokratizálódásában.

A fent ismertetett csoportok tevékenységének azért volt nagy jelentősége, mert: megmutatta - nyilvánosan és nem szamizdatokban, mint a többi szocialista országban -, hogy lehetséges a hivatalostól eltérő gondolkodás; a mássággal szembeni tolerancia elvét hirdette; az említett lapok és folyóiratok kitűnő lehetőséget nyújtottak arra, hogy a másként gondolkodók összeszerveződjenek és kialakuljanak a későbbi pártok csírái. Nem véletlen, hogy a jugoszláv térségben épp a szlovén pártok szerveződtek meg legelőször és a leginkább artikuláltan, s hogy ezek vállalták fel leginkább az európai értékrendet.

Ebben az összefüggésben külön meg kell említeni azt a mozgalmat, amely 1988-ban, az úgynevezett négyek perének idején - nagyrészt éppen a civil társadalom és a *Mladina* jóvoltából - látványos demonstrációkban nyilvánult meg, és jelentős tiltakozó aláírásgyűjtéshez vezetett. A megmozdulások fő szervezője az Odbor za varstvo človekovih pravic (Az emberi jogok védelmi bizottsága), amelynek százezer egyéni és ezer kollektív tagja volt.¹⁵

A *Pogledi* című lap említett különszámából kiderült, hogy bár Horvátországban és Szerbiában is foglalkoznak néhányan a civil társadalom problémáival, de a mozgalom egyértelműen Szlovéniában a legerősebb. Vitatható, hogy mennyire van igaza Mirjana Kasapović horvát politológusnak, aki úgy véli, hogy a civil társadalmi mozgalom még Szlovéniában is csak egy szűk körre terjedt ki. Meglehet, hogy ami az elméleti kérdéseket illeti, igaza van, de a dolog mozgalmi része, amint a fentiekből is kiderül, mindenképpen többeket, 1988-ban pedig tömegeket érintett.

1987-1989 körül ezekben a kérdésekben együttműködés és vita is kialakult a szlovéniai és a szerbiai értelmiségi körök között, s az egyik találkozó A civil társadalom és az állam címet viselte. E megbeszélésekkel kapcsolatban Zoran Djindjić és más szerbiai értelmiségiek szóvá tették, hogy miért civil és nem polgári társadalomról beszélnek a szlovének. Azt is kifogásolták, hogy a szlovének elsősorban nemzeti és nem összjugoszláv keretek között gondolkodnak. Szerb értékelés szerint a szlovén civil társadalom létrehozása homogenizációhoz, etnikai uniformizációhoz vezetne, s ilyen módon értelmetlenné válna maga a civil társadalom fogalma. Szinte minden szerbiai másként gondolkodó megnyilatkozásából kitűnik, hogy ők a jugoszlavizmust tekintették a legfőbb értéknek, s nem értették meg, hogy a szlovének nem hajlandók ennek oltárán feláldozni a szlovén nemzetet mint önálló szubjektumot.¹⁶ Ráadásul hangsúlyozni kell, hogy a szlovének részint azért gondolkodtak alapvetően nemzeti keretek között, mert összjugoszláv próbálkozásaik igen gyakran kemény ellenállásba ütköztek. Például amikor a ZSMS 1986-ban azt javasolta, hogy szüntessék meg a halálos ítéleteket, a jugoszláv HISZ ezt a javaslatot nem támogatta.¹⁷ A szerbiai baloldali és liberális gondolkodók - akiknek a mentalitására tökéletesen illik az a leírás, amelyet Schöpflin György adott az identitás és a baloldal kapcsolatát elemző írásában - nem értették meg, hogy: „A civil társadalom szintén függ az etnicitástól, ami kommunikációs lehetőségeket és hallgatólagos értelmezéseket kínál neki. Ezek az ismeretek átnyúlnak az etnikai választóvonalakon, de így mindig nehezebben működnek, mint az etnikai közösségen belül.”¹⁸ Ami a terminológiai vitát illeti, volt, aki úgy vélte, hogy a szlovének az angol „civil society” fogalmát vették át, míg a szerbek és a horvátok a német „bürgerliche Gesellschaft” kifejezést fordították le,¹⁹ nyilvánvaló azonban, hogy emögött sokkal mélyebb, többretegű ideológiai nézeteltérés is meghúzódik. Végül a választások előtti időszakból megemlítem, hogy 1989 végén, amikor bizonyos szerbiai erők Ljubljánában kívántak (a szlovén vezetőség ellen) tömeggyűlést tartani, akkor ezt nem csupán a hivatalos szlovén szervek akadályozták meg, hanem egyesek szerint a horvát vasutasok, mások szerint a Paraga-féle Horvát Jogpárt aktivistái is, ami a maga módján a horvát civil társadalom megmozdulásának tekinthető.

2. Civil társadalom a többpárti demokráciában

A választások után Horvátországban és Szlovéniában sok szempontból eltérő helyzet alakult ki. Elsősorban arra utalok, hogy Horvátországban a háborús állapotokkal indokolni lehetett bizonyos szabadságjogok korlátozását,²⁰ illetve arra, hogy a politikai szisztémában is jelentősek az eltérések: Szlovéniában parlamentáris rendszer van, Horvátországban pedig félelnöki szisztéma alakult ki.²¹

Az előzmények és az említett helyzet is magyarázza, hogy a zágrábi egyetem Politikatudományi Fakultásán nem találtam a horvát civil társadalomra vonatkozó anyagot, s hogy Horvátországban az elmúlt hét évben az úgynevezett civil társadalom kevéssé jutott szóhoz, illetve komoly összeütközésbe került a hatalommal.

A korai időkből mindenekelőtt a horvátországi háborúellenes mozgalmat kell megemlíteni. Az adott politikai légkörben a mozgalom azon igénye, hogy csökkentse az etnikumok közötti feszültséget, önmagában véve is szembehelyezkedést jelentett a Tudjman elnök által képviselt politikával.²² A háborúval összefüggésben szólni kell még a horvát

katolikus egyházzal, amellyel kapcsolatban egyesek azt állítják, hogy a háborús masinéria egyik fő támogatója volt, más források viszont arról szólnak, hogy a horvát egyház lapja, a *Glas koncila* az egyetlen igazi ellenzéki szellemű lap,²³ az egyház igenis kiállt azok mellett, akiknek másként gondolkodásuk miatt megkülönböztetésben volt részük, illetve bizonyos esetekben szóvá tette a szerbeket ért sérelmeket is.²⁴

Ami a szorosabban vett horvát belpolitikai életet illeti, mindenekelőtt a Horvát Helsinki Bizottság (HHO) és a Soros Alapítvány tevékenységére kell utalni. Az 1993-ban alakult HHO egyre élesebb összeütközésbe került a fennálló hatalommal, amelynek hívei azzal vádolták a szervezetet, hogy soraiba egykori kommunistákat, jugoszláv beállítottágú értelmiségieket tömörít, míg a vezető horvát kormánypárt, a HDZ tagjai és az állam érdekeit szem előtt tartó horvát katolikusok nem kapnak benne helyet, illetve azt állították, hogy a HHO horvátellenes tevékenységet folytat.²⁵ A HHO volt a szervezője annak az 1996. november 21-i zágrábi tüntetésnek, amelyen több tízezer ember vett részt. A tiltakozás apropója az volt, hogy a hatalom képviselői adminisztratív okokra hivatkozva megkísérelték megvonni a HDZ hatalmi elitjével szemben kritikus hangot megütő Radio 101 sugárzási jogát. A rádió főszerkesztője kijelentette, hogy a jelenlévők nem a hatalom ellen, hanem a média szabadságáért és a demokráciáért küzdenek, a HHO nyilatkozata pedig elutasította, hogy a megmozdulást bármilyen politikai irányzat céljára is felhasználják.²⁶ Egy jeles horvát politológus úgy vélte, hogy ez volt a horvát hatalom első komolyabb összeütközése a civil társadalommal.²⁷ A rádió érdekében az amerikai politikusok nyomást gyakoroltak a horvát vezetésre.²⁸ Tudjman elnököt azonban ez sem tartotta vissza attól a nyilatkozattól, mely szerint nem engedik meg a jugokommunistáknak, a politikai dilettánsoknak és féleszűeknek, hogy megkérdőjelezzék Horvátország szabadságát, állami szuverenitását, a demokráciát és a jogrendet. „Ezt azoknak sem engedjük meg, akik magukat júdáspénzért eladják, akik anyagi támogatás fejében fekete, zöld és sárga ördögökkel, a horvát önállóság ellenfeleivel éppúgy szövetkeznek, mint szélsőséges fundamentalistákkal és áldemokrata csalókkal, akik az emberi jogokról és a média szabadságáról szóló nagy eszméket hirdetnek nekünk” mondta Tudjman, utalva arra, hogy kiket tekint a horvát demokrácia ellenségeinek.²⁹

Nem sokkal ezután a horvát politikai elit összetűzött a talán legjelentősebb civil szervezettel, Soros György Nyitott Társadalom Alapítványával. Viszonyuk azelőtt is feszültségektől terhes volt. Tudjman elnök 1996. november 28-án még csak általánosságban szólt arról, hogy bizonyos alapítványok azért fizetnek embereket, hogy destabilizálják Horvátországot. December 2-án az egyik politikus meg is nevezte az ellenséget, a horvátországi Soros Alapítványt. Azt az alapítványt, amely 1995 júniusa és 1996 júliusa között 3785778 USD-t költött 14 főbb program támogatására. Ezek között voltak egészségügyi és tudományos programok is, de kétségtelen, hogy a legnagyobb összeget (1050911 USD-t) a média kapta. Az alapítvány és a horvát hatalom közötti összetűzés hátterében éppen a független sajtó támogatása állt.³⁰

Igaz ugyan, hogy az egyik horvát politológus szerint Horvátországban ma már gomba módra szaporodnak a civil szervezetek,³¹ de ha fel merik emelni szavukat a kormány politikája ellen, akkor igen kemény válaszigényekre kerül sor. Az eddigiek mellett ezt bizonyítja az 1998 januárjában több szakszervezet, civil szervezet és politikai párt szervezésében megtartott tiltakozó nagygyűlés sorsa. A kormány megerősített rendőri erők bevetésével megakadályozta, hogy a gyűlést - amelyen a kormány gazdaság- és szociálpolitikája ellen kívántak tiltakozni - Zágráb főterén tartsák meg.³² A tüntetést az USA zágrábi nagykövete egyértelműen politikai és nem szociális indíttatású eseménynek minősítette, érzékeltette, az USA számára kérdéses, hogy megakadályozhat-e az állam egy ilyen eseményt, és hangsúlyozta, hogy az USA fontosnak tartja a gyülekezés és a véleménynyilvánítás szabadságát. A nagykövet élesen elítélte a horvát kormány tagjainak az újságírók ellen indított bírósági pereit, amelyekkel szerinte a kormány a média szabadságát

kívánja megszüntetni.³³ Az Európai Unió szintén erőteljesen kritizálta az emberi jogok és a civil társadalom kiépítésének horvátországi helyzetét.³⁴

A többpártrendszer kialakulásának idején a szlovéniai civil társadalom értelmiségi képviselőinek egy része kivonult a politikából, más része a liberális párt tagjaként politizált tovább, ismét mások nem pártszerű szerveződésekkel kívántak a politika részévé válni, de törekvésük sikertelen maradt. A választások után többféleképpen ítélték meg a szlovéniai civil társadalom helyzetét. Egyesek úgy vélték, hogy a demokrácia és a „politikai társadalom” mintegy bekebelezte a civil társadalmat. Egyfelől azért, mert a civil társadalom egykori képviselői pártpolitikusokká váltak, másfelől azért, mert a civil társadalom témái helyett olyan új problémák kerültek előtérbe, mint a nemzeti szuverenitás és függetlenség, a tulajdon ellenőrzésének kérdése stb. Mások, az előbbi tételt némileg kiegészítve, úgy vélik, hogy a civil társadalom nem tűnt el, hanem a választásokkal éppenséggel hatalomra került. Utalnék itt arra, hogy a zöldek tagjai voltak az első két koalíciós kormánynak, illetve, hogy a ZSMS-ből létrejött liberális párt 1992 óta kormányzó párt. Végül vannak, akik úgy vélik, hogy a civil társadalom a demokráciában sem veszítette el szerepét.³⁵ Az alábbiakban két, magát civil szervezetnek tekintő mozgalomról szólok röviden.

1990-ben a civil társadalom ideológusainak egy része nem csupán a hatalmon, hanem a politikán is kívül maradt ugyan, de azért támogatta az úgynevezett Mreža za Metelkovo mozgalmat. E művészeket, peacnikeket, punkokat, anarchistákat, szubkulturális csoportokat magába foglaló mozgalom tagjai egy laktanya elfoglalásával évekig tartó küzdelmet folytattak azért, hogy az alternatív (kulturális) mozgalmak megmaradhassanak, s ha lehet, az addiginál jelentősebb szerephez jussanak, hogy szervezett formában szállhassanak szembe a véleményük szerint militarista, autokratív és kizárólagosságra törekvő politikusokkal. Szóvivőik szerint a mozgalom antirasszista, antinacionalista, antimilitarista, harcol az anyagi haszonlesés, a vak tulajdonszerzés ellen, s a radikális másságot képviseli. A szervezet 1993 őszén került az érdeklődés középpontjába, amikor tulajdonjogi vita miatt látványosan szembekerült a ljubljana-i önkormányzat jobboldali vezetőivel, és élvezte bizonyos baloldali és liberális politikusok támogatását, bár egyes vezetői hangsúlyozták, nem engedték meg, hogy a politika beleavatkozzon az ügybe.³⁶ A Metelkova azóta is időről időre hallatja a hangját, így például 1998 júliusában az úgynevezett baloldali civil társadalmi mozgalom kifogásolta, hogy a szlovén politikai elit által kidolgozott, a kommunizmusról és a nemzeti megbékélésről szóló nyilatkozattervezet az állam etnikai alapú felfogásáról tanúskodik.³⁷

Míg a Mreža elvei leginkább bizonyos anarchista, baloldali-liberális elvekhez álltak a legközelebb, a Civilna Inicijativa (Civil Kezdeményezés) elnevezésű csoportosulás éppenséggel a baloldal és a liberalizmus elleni fellépésével vált ismertté. Az ugyancsak 1993 őszén jelentkező szerveződés azt állította, hogy a kommunisták egyfajta informális szervezet (az Udbomafija) révén továbbra is kezükben tartják a hatalmat, különböző törvénysértésekkel vádolta a parlament liberális demokrata párti elnökét. Néhányan úgy vélik, hogy 1994 szeptemberében az elnök részben ezen vádak miatt kényszerült lemondani.³⁸ A továbbiakban mintegy 14 kommunizmus-/kommunistaellenes szervezet tekintette magát a civil társadalom részének. Úgy tonik, hogy a régebbi gyökere, liberális indíttatású, a másság mellett kiálló, valamint a hatalmon lévő liberálisokat reálszocialista megfontolásokkal vádoló, a sajtószabadságot hiányoló jobboldali szerveződések között küzdelem folyik amiatt, hogy melyikük tekinthető igazából a civil társadalom képviselőjének.³⁹

Megemlítem még, hogy 1997-ben a Gibanje 23 decembra (December 23-a Mozgalom) elnevezésű civil szervezet, a jobboldali civil társadalom támogatása mellett, népszavazás kezdeményezésével szerette volna megakadályozni, hogy Szlovénia elfogadja azokat a kritériumokat, amelyeket az Európai Unió szabott a társult tagság feltételül, s ezzel igen nehéz helyzetbe hozta a társult tagság aláírására készülő parlamentet.⁴⁰

Összegzésül megállapítható, hogy míg Szlovéniában a különböző politikai erőkkel szemben álló jobb- és baloldali civil szervezetek szabadon kifejtethetik tevékenységüket, sőt komoly gondokat okozhatnak a politikusoknak, Horvátországban az ilyen jellege civil szervezetek tevékenysége még mindig erős ellenállásba ütközik.

JEGYZETEK

- 1 Nem vagyunk ikertestvérek. Interjú Milan Kučannal, Szlovénia elnökével. *Cikkek a nemzetközi sajtóból*, 1991. 48. 61-67.
- 2 Dragan Marković - Savo Kržavac: *Liberalizam od Đjilasa do danas* (A liberalizmus Gyilasztól máig). 1-2. köt., Belgrád, Sloboda, 1978. 345., 350.; Mirko Tripalo: *Hrvatsko projeće* (A horvát tavasz). Zágráb, Globus, 1990. 267.; Milovan Baletić (szerk.): *Liudi iz 1971. Prekinum šutnja* (1971 emberei. A megszakított hallgatás). Zágráb, Vjesnik, 1990. 415.; Božo Repe: *Liberalizem v Sloveniji* (Liberalizmus Szlovéniában). Ljubljana, Borec, 1992. 279.
- 3 Ivan Grdešić-Mirjana Kasapović-Ivan Šiber-Nenad Zakošek: *Hrvatska u izborima '90* (Horvátország az 1990-es választásokon). Zágráb, Naprijed, 1991. 33-34.
- 4 Dejan Jović: Adolf Bibič: The Civil Society and Political Pluralism. *Croatian Political Science Review*, 1992/1. 158-161.
- 5 Adolf Bibič: Civilno društvo, politička država, samoupravljanje (Civil társadalom, politikai társadalom, öngazgatás). *Pogledi*, 1988/1. 221-238.
- 6 Adolf Bibič: Civilna družba in demokracija (Civil társadalom és demokrácia). In: Danic Fink-Hafner-Berni Strmč (szerk.): *Problemi konsolidacije demokracije* (A demokrácia konszolidációjának problémái). Ljubljana, Slovensko politološko društvo, 1993. 13-1 a.
- 7 Tomaž Mastnak (szerk.): *Socialistična civilna družba?* (Szocialista civil társadalom?). Ljubljana, KRT, 1985. 470.
- 8 Tomaž Mastnak: *Vzhodno od raja. Civilna družba pod komunizmom in po njem* (Édentől keletre. A civil társadalom a kommunizmus alatt és utána). Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1992. 59.
- 9 Andrej Klemenc: Od novih družbenih gibanj k nevladnim organizacijam (Az Új Társadalmi Mozgalmaktól a nem állami szervezetekig). In: Igor Lukšič (szerk.): *Interesna združenja in lobiranje*. Ljubljana, 1995. 125-139.
- 10 Tomaž Mastnak: From Social Movements to National Sovereignty; Gregor Tomc: The Politics of Punk In: Jill Benderly, Evan Kraft (szerk.): *Independent Slovenia. Origins, Movements, Prospects*. London, Macmillan Press Ltd., 1994. 93-134.
- 11 Paul Stubbs: Nationalisms, Globalization and Civil Society in Croatia and Slovenia. In: *The Challenge of Europeanization in the Region: East Central Europe*. Budapest, Hungarian Political Association and the Institute for Political Sciences of the Hungarian Academy of Sciences, 1996. 373-374.
- 12 Zlopamtilo (Sanda emlékezet). *Mladina*, 1997. október 9. 7.
- 13 Štafeta fronte (Frontstaféta); Zlopamtilo (Sanda emlékezet). *Mladina*, 1987. március 6. 5-7.; Klic k razumu (Felhívás az értelemhez). Uo. 1987. március 10. 1.
- 14 Prispevki za slovenski nacionalni program (Adalékok a szlovén nemzeti programhoz). *Nova revija*, 1987. 57.; Pavel Gantar - Tomaž Mastnak: Pregled rasprava o civilnom društvu u Sloveniji (A civil társadalomról Szlovéniában folyó viták áttekintése). *Pogledi*, 1988/1. 141-162
- 15 Szilágyi Imre: *Az önálló és demokratikus Szlovénia létrejötte*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998. 97-100.
- 16 Civilna družba ali pluralizem plemen (Civil társadalom vagy a törzsek pluralizmusa). *Mladina*, 1987. március 17. 38-39.; Zoran Djindjić: Civilno ili gradjansko društvo (Civil vagy polgári társadalom). *NIN*, 1987. november 8. 19-20.
- 17 *Komendij za bivše in bodoče politike* (Kompendium egykori és leendő politikusok részére). Ljubljana, Časopis za kritko znanosti, 1989. 11.
- 18 Schöpflin György: Ráció, identitás és hatalom. *Regio*, 1998/2. 3-32.
- 19 Željko Rogošć: Zašto „Pogledi” o civilnom društvu? (Miért adtuk ki a Pogledi civil társadalomról szóló különszámát?) *Pogledi*, 1988/1. 1-7.
- 20 Vesna Pusić: Dictatorship with Democratic Legitimacy: Democracy versus Nation. *East European Politics and Societies*, 1994. 3. 391.
- 21 *Kelet-Európa új alkotmányai*. JATE Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék, 1997. 27-28; 152-154.
- 22 Stubbs: i. m. 384.
- 23 Darko Pavičić: „Prej je bilo bolje” (Azelőtt jobb volt). *Mladina*, 1993. szeptember 21. 23.

- 24 Konrad Clewing: Zum Verhältnis von katholischer Kirche, Staat und Gesellschaft in Kroatien. *Südosteuropa*, 1995/1-2. 101-108.
- 25 Vlatko Mičković: HHO se deklarira protiv hrvatske države (A HHO a horvát állammal szembenállónak nyilvánítja magát). *Vjesnik*, 1996. június 5. 5.
- 26 Burne reakcije na gubitak koncesije Radija 101 (Viharos reakciók a Rádió 101 koncessziójának elvesztése miatt). *Vjesnik*, 1996. november 22. 5.
- 27 Mirjana Kasapović: Absolutismus und Schlamperei. *Globus*, 1996. november 29. 4.
- 28 Peter Potočnik: Medijska „svoboda” na Hrvatskem („Médiaszabadság” Horvátországban). *Delo*, 1996. november 22. 6.
- 29 Predsjednik Tudjman u Zagrebu (Tudjman elnök Zággráiban). *Vjesnik*, 1996. november 24. 1.
- 30 Nebojša Taraba: U ovih pet godina...(Ez alatt az öt év alatt...). *Globus*, 1996. december 5. 28-49.
- 31 Ivan Grdešić: A politikatudomány fejlődése Horvátországban. *Politikatudományi Szemle*, 1997/2. 149.
- 32 Povest ću 20. veljače 100 tisuća ljudi na marš Jelačićevim trgom protiv hrvatske Vlade (Február 20-án 100 ezer embert vezetek majd a Jelačićevin térre a horvát kormány ellen). *Globus*, 1998. február 20. 15-17.; Peter Potočnik: Demonstracije in neredi v Zagrebu (Demonstrációk és zavargások Zággráiban). *Delo*, 1998. február 21. 1.
- 33 Tudjmanov govor vrlo nas je zabrinuo (Tudjman beszéde nagyon aggasztott minket). *Globus*, 1998. február 27. 5-7.
- 34 Zbog Tudjmanov govora na Saboru HDZ-a i policijske akcije protiv sindiklanog prosvjeda Hrvatska ni 1998. neće ući u PHARE program! (Tudjmannak a HDZ gyűlésén elmondott beszéde és a szakszervezeti gyűlés elleni rendőrségi akció miatt Horvátország 1988-ban sem lesz részese a PHARE-programnak). *Globus*, 1998. március 13. 4-5.
- 35 Pavle Gantar: Discussions on civil society in Slovenia. In: Adolf Bibič, Gigi Garziano (szerk.): *Civil society, political society, democracy*. Ljubljana, 365-366.
- 36 J. S. A.: Zasedba Metelkove (A Metelkova elfoglalása). *Delo*, 1993. szeptember 13. 2.; Izjava. *Delo*, 1993. október 4.3.; Iztok Klemenčič: Metelkova je preživela (A Metelkova túlélte). *Mladina*, 1998. március 3. 42-46.
- 37 Civilna družba o komunizmu in spravi (A civil társadalom a kommunizmusról és a nemzeti megbékélésről). *Mladina*, 1998. július 6. 7.
- 38 Podrobnosti iz življenja predsednika Rigelnika. *Delo*, 1993. október 6. 2.; Ali H. Žerdin: Dosje „Herman” (A „Herman”-dosszié). *Mladina*, 1993. október 12. 20-21.; uő: Parlament. *Mladina*, 1993. december 28. 17.; Jana Taškar: Dejanje z ozadjem (Egy cselekedet háttére). *Delo*, 1994. szeptember 6. 1.
- 39 Civilna družbe (Civil társadalom). *Mladina*, 1997. február 4. 5.; Javna tribuna civilne družba (A civil társadalom nyilvános fóruma). *Delo*, 1998. május 18. 2.
- 40 Mateja Babič: V tekmi s časom in ratifikacija (Versenyfutás az idővel és a ratifikációval). *Delo*, 1997. július 16. 2.